

EL DEBAT A CATALUNYA

Reflexions sobre l'origen i la definició del conflicte català

Astrid Barrio

Imatge de la primera Conferència de Presidents Autònòmics, celebrada al Senat el dia 28 d'octubre de 2004 a iniciativa de l'ex president del govern espanyol José Luis Rodríguez Zapatero, amb la presència de l'ex president de la Generalitat, Pasqual Maragall, l'ex 'lehendakari' Ibarretxe i la resta de mandatariis de les Comunitats Autònomes. Il·lustració:

Marc Torices

Des de l'any 2010, Catalunya viu immersa en la inestabilitat política. S'han celebrat tres eleccions al Parlament, totes elles per avançat i unes, les del 2017, no van ser convocades pel mecanisme habitual. Hi ha hagut diversos anys en què no s'han aprovat els pressupostos (2013, 2016, 2018, 2019), la llei que permet palesar les iniciatives i les prioritats polítiques del govern. Un dels projectes de pressupost, el de 2016, va ser rebutjat posant de manifest la feblesa de la majoria parlamentària que havia permès la investidura del president Carles Puigdemont i va acabar desencadenant una qüestió de confiança. Hi ha hagut dos intents il·legals de dur a terme una consulta sobre l'autodeterminació. La primera, el 9 de novembre de 2015, eufemísticament per mitjà d'un procés participatiu amb caràcter consultiu. I la segona, l'1 d'octubre de 2017, mitjançant un referèndum pretesament vinculant que va donar lloc a una tan efímera com simbòlica declaració d'independència, que malgrat el simbolisme va acabar tenint uns gravíssims efectes pràctics: la fins aleshores inèdita aplicació de l'article 155 de la Constitució que va comportar el cessament del govern i que, per tant, a la pràctica va suposar la intervenció de la Generalitat. Totes dues iniciatives van comportar la judicialització d'un assumpte

polític que va acabar amb la inhabilitació i l'empresonament dels dirigents polítics i dels activistes que van dur-les a terme. I tot això tan sols en termes polítics, per no fer esment de les conseqüències econòmiques especialment visibles en la massiva fugida d'empreses la tardor de 2017 o de l'impacte social en termes de polarització i divisió social fins a una nivells mai vistos des de la represa democràtica. El balanç, per tant, no pot ser més funest.

En desencadenant de tot el que ha succeït a Catalunya en els darrers anys tendeix a ser interpretat com la conseqüència d'una demanda insatisfeta. Segons aquest plantejament, els catalans, decebuts amb el rendiment institucional de l'estat autonòmic, descontents amb el tractament rebut per part d'Espanya i convençuts que aquest era un estat irreformable, haurien abraçat el sobiranisme i considerarien que la sola sortida a la situació seria la celebració d'un referèndum d'autodeterminació com a pas previ a la independència.

El suport a l'independentisme

Des del restabliment de la democràcia fins a mitjans de la dècada passada, el suport a l'independentisme a Catalunya era molt minoritari, mai superior al 10 per cent. La reactivació del debat sobre la qüestió territorial i la convulsa reforma de l'Estatut d'Autonomia de 2006 que va culminar amb el vot negatiu d'ERC al referèndum i amb l'anul·lació d'alguns articles per part del Tribunal Constitucional va fer créixer el suport a la independència, i l'any 2010 aquest ja se situava entorn del 20 per cent al mateix temps que les preferències per l'*statu quo* disminuïen progressivament. Tanmateix, tal i com mostren els baròmetres del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) i els sondejos anuals de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS), el gran salt es va produir entre el 2010 i el 2012, quan el suport a la independència va superar el 40 per cent i es va convertir en l'opció preferida per més catalans, en detriment del suport a l'*statu quo*, que del 50 per cent va baixar al 30, mentre que els partidaris del federalisme i del regionalisme es mantenen de forma estable entorn del 20 i el 6 per cent, respectivament. Des de llavors, la independència es va convertir en l'opció desitjada pel percentatge més alt de catalans, això sí, lluny d'ésser la majoritària.

A partir d'aquestes dades i adoptant una perspectiva bottom-up, s'ha assumit que la independència és una demanda massiva d'una societat molt mobilitzada, sobretot des del 2012 per part l'Assemblea Nacional Catalana i per Òmnium Cultural, i amb l'antecedent de les consultes per a la independència. En conseqüència, els polítics sobiranistes haurien assumit la demanda social i haurien intentat satisfer-la per totes les vies, tant legals, com van ser les eleccions dites plebiscitàries del 27S de 2015, com il·legals, com ho van ser el 9N i l'10. Fent-ho, seguint amb l'argumentari, haurien desafiat democràticament un estat de naturalesa autoritària i n'haurien assumit les conseqüències en forma de multes, inhabilitacions, presó o exili. Aquesta, si més no, és la interpretació que en fa el sobiranisme i que ha estat elevada a la categoria de doctrina oficial.

Tanmateix, el que ha succeït en els darrers anys a Catalunya, tant respecte l'origen del conflicte com pel que fa a la interpretació de les seves conseqüències, és molt més polièdric. Hi ha una visió més minoritària de naturalesa *top-down* que situa el

desencadenant de tot plegat en la feroç competència existent entre les formacions sobiranistes, en particular entre ERC i l'extinta CiU, per assolir l'hegemonia en aquest espai polític. Una competència, a més, que no comença el 2012, data en què s'acostuma a situar l'inici del procés sobiranista, sinó justament en un altre procés, el de reforma de l'Estatut d'Autonomia, que en paraules del propi president José Montilla va acabar va sent una veritable subhasta i va acabar donant lloc a un text difícilment assumible pel Tribunal Constitucional, cosa que molts dels protagonistes reconeixen en privat.

La competència entre CiU i ERC per aparèixer a ulls dels electors sobiranistes com els més disposats a avançar en el camí de la independència, sense importar-ne els costos, ha portat a una escalada de dramàtiques conseqüències

Des d'aquesta perspectiva, en un moment en què molts catalans havien abraçat l'independentisme, i coincidint amb una situació de recessió econòmica i amb el qüestionament de la principal formació del sistema de partits català, CDC, a causa dels escàndols de corrupció, hauria estat la disputa pel lideratge en l'espai sobiranista el que hauria donat lloc al viratge de CiU a partir de 2012 amb la seva aposta pel 'dret a decidir' i el seu compromís a celebrar una consulta. Des d'aleshores, la competència entre CiU i ERC per aparèixer a ulls dels electors sobiranistes com els més disposats a avançar en el camí de la independència, sense importar-ne els costos -juntament amb la presència de la CUP, que els tibava oferint una resposta més radical- hauria portat a una escalada de dramàtiques conseqüències, del 9N a l'10 fins a la declaració d'independència; de les multes per desobediència a la destitució del Govern de la Generalitat en aplicació de l'article 155 de la Constitució, fins a la presó i les condemnes per sedició.

Diferències en la definició del problema

En la gestió d'aquests anys els diferents actors implicats han pres decisions errònies i, encara que les conseqüències de les errades hagin estat clarament asimètriques, totes elles són fruit de decisions basades en la definició del problema que fa cadascun d'ells. Assumir l'existència de diferències és un primer pas imprescindible per abordar la situació.

Pel sobiranisme, el conflicte s'ha definit en termes binaris, com un enfrontament entre Catalunya i Espanya. Abusant de la sinècdoque, ha assumit que l'aspiració d'una part dels catalans era l'aspiració de tots els catalans. Emparant-se en diverses enquestes que des del 2012 assenyalaven, en demanar als catalans si estarien d'acord amb la celebració d'un referèndum, que entre el 70 i el 80 per cent hi estaria a favor, va elevar a dogma la idea que el 80 per cent dels catalans era partidari d'un referèndum, generant una falsa sensació d'unanimitat.

Però a banda dels problemes metodològics pel biaix de consentiment, és a dir, per la

tendència a dir que sí que pot aparèixer a les respostes a una pregunta en la que hom demana a l'interpel·lat si vol decidir -pel biaix que s'atribueix a les preguntes guiadores o aquelles en les que no hi ha prou alternatives de resposta- hi ha altres evidències empíriques que posen en dubte aquesta xifra. Sense anar més lluny, els resultats al Parlament de Catalunya mai han reflectit que hi hagi un 80 per cent de la població que dona suport a la consulta, perquè mai els partits sobiranistes han representat ni el 80 per cent de l'electorat ni dels diputats. Ni tan sols durant en el breu lapse de temps en què PSC va ser partidari de la consulta. Des del 2014, aquest partit s'hi ha oposat sense embuts, igual com ho han fet el PP i Ciutadans. La qüestió, per tant, és que aquesta dada és falsa.

El respecte al pluralisme passa per no menystenir les aspiracions de l'altre. Però una cosa ben diferent és pretendre situar aquesta aspiració per damunt de tot, fins i tot de la llei; perquè el principi democràtic, encara que això s'hagi negat sistemàticament des del sobiranisme, sempre ha d'anar acompanyat del principi de legalitat

La seva falsedat, però, no ha impedit que s'utilitzés per construir el gran mantra del procés: el 80 per cent dels catalans volen un referèndum i cap demòcrata no pot oposar-se a la voluntat majoritària del poble. Òbviament, la legitimitat de la demanda no es pot posar en dubte, perquè el respecte al pluralisme passa per no menystenir les aspiracions de l'altre. Però una cosa ben diferent és, tal i com ha succeït, pretendre situar aquesta aspiració per damunt de tot, fins i tot de la llei; perquè el principi democràtic, encara que això s'hagi negat sistemàticament des del sobiranisme, sempre ha d'anar acompanyat del principi de legalitat. Certament, el liberalisme, ja des de John Locke, ha contemplat el dret a la rebel·lió quan el poder comet abusos, però voler aplicar aquest supòsit a Catalunya, si més no en la seva versió moderna d'acord amb el dret de secessió, és poc acurat, ja que Catalunya disposa d'autogovern i no hi ha violacions greus dels drets humans. Però el que ha resultat deliri és haver provocat deliberadament la repressió per tal de carregar-se de raons per justificar el dret de secessió; una repressió, d'altra banda, del tot previsible i del tot legítima en el marc d'un estat de dret que s'enfronta al desafiament de la secessió unilateral d'una part del seu territori.

Negació del conflicte polític

Contraposada a aquesta definició del conflicte, n'hi ha una altra de minoritària a Catalunya, però no a la resta d'Espanya, consistent a menystenir, quan no a directament negar, l'existència d'un conflicte polític. Aquesta va ser la posició de l'executiu de Mariano Rajoy, l'encarregat de fer front al desafiament del govern de la Generalitat que es va negar a abordar políticament l'assumpte per considerar-lo transitori -la famosa imatge del *soufflé*- i va cedir tota la gestió al front judicial parapetant-se en la idea que qualsevol consulta o referèndum era il·legal, argument rebut per molts juristes i que finalment el Tribunal Constitucional va acabar validant. En el període 2011-2015, el govern gaudia de majoria

absoluta, governava moltes autonomies i per tant no tenia ni cap incentiu ni cap necessitat de negociar res amb el govern català perquè, en termes polítics, sense necessitat ningú no està obligat a negociar per molt que l'altre vulgui fer-ho. Però la negació de l'aspiració i el menyspreu sistemàtic, no ja al govern català sinó a un part mot considerable de la societat catalana, un menyspreu en perfecte consonància amb la vergonyant recollida de signatures que va fer el PP en contra de l'Estatut d'Autonomia al 2006, va ser un contraproductiu error que no va fer sinó que exacerbar la situació. El *soufflé* no sols no va baixar, sinó que va pujar convenientment atiat. Hagués costat ben poc el 2012, per molt que Espanya estigués a les portes del rescat, crear una comissió d'estudi per la reforma del model de finançament com a resposta a la demanda de pacte fiscal d'Artur Mas, la negativa al qual va donar lloc a la fugida endavant que va suposar la dissolució anticipada del Parlament i el tret de sortida del procés. En comptes d'això, Rajoy va fer els ulls grossos el 9N i, escarmentat per l'ostentació dels resultats, va preferir judicialitzar l'assumpte i reprimir amb tanta contundència com ineficàcia l'1O.

L'experiència històrica demostra que a Espanya les decisions majoritàries acostumen a durar poc; en el millor dels casos, fins que el pèndul electoral oscil·la, i en el pitjor però el més habitual, fins que s'imposa un canvi per la força

La tercera aproximació al conflicte és la que n'ha fet Ciutadans, un partit que, no s'ha d'oblidar, va néixer en el context de la reforma de l'Estatut oposant-se al mateix i definint-se desacomplexadament com a anticatalanista. Per a ell, el problema és la pròpia demanda de referèndum, que considera il·legal i divisiva, així com els excessos que ha comès l'independentisme, que han alimentat tant la seva percepció de greuge com el seu creixement. En nom d'una idea d'igualtat allunyada de l'equitat, el partit s'ha mostrat contrari al que havia estat un dels grans consensos de Catalunya, la defensa i la demanda de més autogovern, fins al punt de voler repensar l'estat de les autonomies. Amb aquest plantejament, i en un context d'elevada polarització, va capitalitzar el descontentament contra el procés sobiranista fins a esdevenir el primer partit de Catalunya l'any 2017, però des d'aleshores tan sols ha fet gala d'una enorme bel·ligerància i d'un excés de gesticulació al Parlament i al carrer, arrencant llaços i plantejant com a sola resposta la derrota electoral de l'independentisme i el manteniment de l'estatu quo institucional, en el millor dels casos.

Més recentment, qui ha dut la crítica de Ciutadans a l'estat autonòmic fins a les darreres conseqüències ha estat Vox, partit que considera que és la pròpia naturalesa d'aquest estat la que ha incentivat el creixement de l'independentisme i que, per tant, el que convé és revertir la descentralització política i acabar amb l'estat de les autonomies, perquè no només no ha satisfet les demandes dels nacionalismes perifèrics sinó que les han fet créixer amenaçant la integritat territorial de l'estat.

Solucions consensuades

Totes aquestes definicions del problema tenen en comú la voluntat d'aplicar una lògica majoritària i l'escàs reconeixement a les posicions de l'altre i a la seva legitimitat. Hom podria pensar que com més democràtica i oberta és una societat millor ha de poder resistir la divisió interna. Però fins a quin punt una societat plural pot aguantar decisions majoritàries en qüestions que generen molta divisió, quan la decisió resulta inassumible per a una part molt important de la població? L'experiència històrica demostra que a Espanya les decisions majoritàries acostumen a durar poc, en el millor dels casos fins que el pèndul electoral oscil·la, i en el pitjor (però el més habitual) fins que s'imposa un canvi per la força. Partint de la premissa de què res no es pot donar per descomptat, i assumint que les pulsions autoritàries que amenacen la democràcia són cada dia més presents, si hom vol assolir l'estabilitat política i garantir la cohesió social s'han de cercar solucions consensuades que tinguin en compte la pluralitat de definicions del problema, i que acceptin que ningú no pot guanyar i que tothom ha de cedir. Aquest ha de ser el punt de partida de qualsevol plantejament a favor del diàleg que no sigui una coartada paralitzant -perquè es considera que només hi ha diàleg si serveix per a satisfer els propis objectius-. Perquè, de fet, predisposició al diàleg és el que vol una majoria social tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, tal i com mostren reiteradament les enquestes, entre les quals la recent enquesta *'Percepción sobre el debate territorial en España. 2019'* del Centre d'Estudis d'Opinió.

Però encara que aquest sigui el plantejament majoritari des del punt de vista social, és minoritari des del punt de vista polític. A Catalunya el que més s'hi aproxima és la posició que han mantingut fins ara l'esquerra catalana, amb el PSC al capdavant, juntament amb Iniciativa per Catalunya, primer, i els Comuns, amb major ambivalència, després, així com algunes de les noves formacions que es defineixen com a catalanistes. En definitiva, tot allò que engloba l'anomenada tercera via i que en moltes ocasions, de manera despectiva, ha estat titllada d'equidistant, quan en realitat és equicrítica perquè no és que estigui a la mateixa distància de dues opcions, sinó que té capacitat de criticar-les a totes dues per igual en funció de les seves conductes, que han estat clarament asimètriques.

L'aposta pel diàleg sense condicions, de fet, és reveladora de la cinquena de les definicions del problema. Aquella que, conscient de la interdependència del món actual, creu que el conflicte rau en la disputa pel repartiment del poder polític i en les diferents aspiracions respecte quines han de ser les relacions entre Catalunya i Espanya, assumint, a més, que són unes aspiracions que no enfronten Catalunya amb Espanya sinó que les travessen totes dues amb posicions molt diverses per part dels ciutadans. A diferència de les anteriors definicions, aquest plantejament parteix del reconeixement i de l'assumpció de la legitimitat de la pluralitat, sobretot de la pluralitat interna a Catalunya. D'aquí que la proposta política que se'n deriva, amb matisos, es correspon a un model d'estat inspirat en el federalisme plurinacional, ja que és el model de repartiment del poder polític que millor permet acomodar i reconèixer uns diferències que existeixen, encara que hi ha qui es nega a acceptar-les. Això implica, com assenyala Ramon Máiz, superar tant el principi de l'Estat Nacional, que suposa l'acceptació de la idea de què un estat és igual a una nació, com el

principi de les nacionalitats, que assumeix que a cada nació li correspon un estat i el dret d'autodeterminació. I, a partir d'aquí, pactar un repartiment del poder que combini reconeixement i eficàcia. En aquest sentit, hi ha molt camí per recórrer. Clarificar el repartiment de competències i blindar-ne algunes, assolir un sistema de finançament que combini l'equitat i la solidaritat tot respectant el principi d'ordinalitat, protegir i promoure els fets diferencials com ara l'ús de les llengües co-oficials a les institucions estatals, combinant-ho amb el principi de reciprocitat, millorar i reforçar els mecanismes de cooperació intergovernamental, reformar el Senat per convertir-lo en una cambra de representació territorial i fins i tot convertir els Estatuts d'Autonomia en normes amb rang constitucional com és propi dels estats federals.

Ara que s'han complert 10 anys de la sentència del TC contra l'Estatut d'Autonomia, refer-lo de manera lleial, realista i consensual seria una bona manera de bastir no només una definició compartida del conflicte, sinó d'avançar en la seva resolució

I per arribar-hi, la metodologia que es proposa és en primer terme un gran acord entre catalans i després un acord en el marc de les institucions estatals espanyoles; un camí que, d'entrada, s'ha de reconèixer que no sembla gens fàcil. Tanmateix, aquesta posició integradora darrerament ha quedat bastant orfe, ja que amb la constitució de la Taula de Diàleg entre el Govern d'Espanya i el Govern de la Generalitat tant el PSC com els Comuns han assumit la definició del problema feta per l'independentisme que exclou, com a mínim, la meitat dels catalans.

Però tenint en compte els reptes socials i econòmics als quals Catalunya ha de fer front, i sobretot en el context de crisi en la gestió de la post-pandèmia, resulta imprescindible reforçar les institucions molt malmeses després de 10 anys de desgast, de mal govern i d'instrumentalització partidista. Perquè sense institucions fortes i una administració eficaç difícilment es podran dissenyar i implementar les polítiques públiques necessàries per a la supervivència individual i col·lectiva.

Refer l'Estatut d'Autonomia

Ara que tot just s'han complert 10 anys de la sentència del TC contra alguns articles de l'Estatut d'Autonomia, refer-lo de manera lleial, realista i sobretot consensual, sense l'exclusió o autoexclusió de cap dels representants dels catalans, a diferència de com es va fer l'any 2006, seria una bona manera de bastir no només una definició compartida del conflicte sinó una manera d'avançar en la seva resolució. Hi ha qui diu que la via de la reforma de l'Estatut va ser un fracàs i efectivament ho va ser en aquelles condicions. Però la sort de la sortida independentista ha estat encara pitjor. Tenint en compte l'experiència, que els actors polítics han canviat i sobretot que el Tribunal Constitucional ja no pot esmenar un text refrendat perquè el control seria previ al referèndum, i atesa la situació

d'atzucac i el permanent empat d'impotències, potser val la pena donar-se una segona oportunitat.

Tot dependrà de la capacitat de lideratge de la classe política per determinar quines han de ser les prioritats per garantir la pau i la cohesió social, en el benentès que garantir la seguretat i el benestar dels seus ciutadans són les grans atribucions que sempre han tingut els estats. Això o deixar-se arrossegar i eludir les responsabilitats emparant-se en la populista idea de la voluntat del poble. És a dir, tot dependrà de si s'abandona la perspectiva *bottom-up* i se n'assumeix una de *top-down* perquè, al cap i a la fi, si han estat les elits polítiques les que ens han dut fins aquí, també ens en poden treure.

Astrid Barrio

Astrid Barrio és politòloga i professora de Ciència Política a la Universitat de València. Durant la seva trajectòria, s'ha focalitzat especialment en l'estudi del comportament polític, els partits polítics i els nacionalismes. És Doctora en Ciència Política i de l'Administració per la Universitat Autònoma de Barcelona i col·labora amb diversos mitjans de comunicació, entre els quals ElDiario.es, El Periódico o el programa Més 3|24. És una de les impulsores i líders de la iniciativa Lliga Democràtica, que recentment s'ha constituït com a partit polític. Ha escrit nombrosos articles i publicacions acadèmiques, com per exemple *The push for independence in Catalonia* (2018) o *Voting beyond Constitutional borders. Catalan Unofficial Referendums of Independence in 2014 and 2017* (2019).